

De spiritualiteit van de Twijfel

Binnen de godsdienst is er een probleem rond de twijfel. Veelal wordt die beschouwd als staande tegenover het geloof. Iemand die de Bijbel niet letterlijk neemt, of een dogma in twijfel trekt, die zijn twijfelen laat horen of een boek schrijft met als titel “Geloven in een God die niet bestaat”, wordt al gauw gezien als een soort spion, of een verrader, een ongelovige onder de gelovigen. Opmerkelijk is dat in het Franse protestantse liedboek het woord ‘twijfelen’ nooit een positieve lading heeft, en in het Nederlands liedboek gewoon nooit voor komt!

Wij leven in een tijd en een cultuur die de twijfel zo ongeveer als basis ziet van de kennis; een waarheid ter discussie stellen om tot een beter begrip te komen is niet verkeerd. Sterker: het twijfelen aan dingen is bijna een voorwaarde! Twee en een half millennium van het westerse denken hebben ons geleerd dat twijfel en kritiek nodig zijn, en dat een te grote zekerheid kan leiden tot extreme opvattingen of extreem gedrag.

In het eerste deel van mijn boek belicht ik drie momenten uit de Westerse filosofiegeschiedenis die mijns inziens fundamenteel zijn om de “moderne mens” te begrijpen. Als eerste haal ik Pyrrho van Elis (4^e -3^e eeuw v. Chr.) aan. Hij staat aan de wieg van een filosofische stroming die de eeuwen heeft getrotseerd en die bekend staat als het pessimisme. Pyrrho leert ons onze zintuigen te wantrouwen: de realiteit kan een andere zijn dan ik waarneem (Pyrrho viel ooit in een gat dat hij niet had gezien; zijn leerling wel, maar deze waarschuwde niet want, dacht hij, volgens de theorie van zijn meester zou het ook kunnen zijn dat het gat niet echt bestaat; zijn meester loofde hem...). De tweede denker die ik belicht is René Descartes (17e eeuw), grondlegger van de ‘methodische twijfel’: de twijfel als de sleutel tot kennis, basis van de wetenschappelijke benadering. De derde stroming wordt gevormd door de zogenaamde ‘philosophes du soupçon’, de filosofen van ‘de verdenking’ (19de-20ste eeuw). Ze gaan er van uit dat er achter het religieuze spreken iets anders schuilgaat: over God praten is vooral een manier om over de mens te spreken (Feuerbach), religieuze uitingen verhullen de rechtvaardiging van een economisch systeem (Marx), of van een fundamenteel schuldgevoel (Freud), of de bevordering van een slavenmoraal (Nietzsche).

Niet dat de twijfel nu alles moet beheersen, maar twijfelen kan in elk geval niet meer gelden als een tekort. Je moet je kritische verstand gebruiken. Het gaat dan ook niet zozeer om de twijfel aan een bepaald gegeven, maar de twijfel zelf als (levens-) houding. Twijfel is onderdeel geworden van ons DNA. Wij zijn een *homo dubitans* geworden, de mens met twijfel als grondhouding: vanwege voorzichtigheid (Pyrrho), uit nieuwsgierigheid (Descartes), omdat hij inzicht nodig heeft (filosofen van de verdenking). Zo zijn wij. Dus als wij de twijfel willen verbannen van het speelveld van de godsdienst, dan blijft er nog maar een kleine groep gelovigen over! Dit boekje is dan ook een pleidooi voor de twijfel binnen het kader van een religieuze benadering van het leven!

In het tweede hoofdstuk belicht ik enkele Bijbelse figuren. Thomas natuurlijk, maar: in relatie tot Abraham! De dubieuze discipel die geregeerd werd door twijfel en daarnaast de vader van alle gelovigen! Maar denken wij ons even in met wie wij de meeste verbondenheid voelen:

Abraham en zijn ‘blinde’ geloof of de aarzelende, weifelende, twijfelende Thomas? De tweede, zeker: twijfel is zo in ons verankerd! Daarna noem ik Job, of beter gezegd, het boek Job en zijn drie hoofdpersonages: de drie theologisch conservatieve vrienden. Job die wil begrijpen waarom al deze ellende hem voorkomt, en – niet de minste – God zelf die, zo lijkt mij, zelf gaat twijfelen aan de traditionele theologie omtrent Zijn almacht. Als laatste voorbeeld noem ik de beroemde strijd van Jakob: de confrontatie met God aan durven gaan op het gevaar af mank te moeten lopen, wat ik interpreteer als een soort erkenning van de mens tegelijk in al zijn kwetsbaarheid en zijn kracht, in zijn sterfelijkheid en onsterfelijkheid. Ik had nog meer teksten kunnen citeren...

Wat ik bedoel is dat ondanks de Bijbelpassages waarin de twijfel in een negatief licht geplaatst wordt (Sara had niet moeten lachen, Thomas niet mogen twijfelen), er ook materiaal is om positief over twijfelen te denken – als je maar iets breder kijkt. Twijfelen als onderdeel of ten dienste van het geloven. Daar gaat het om in mijn derde deel. Wij hebben het de laatste jaren veel over Calvijn en Luther gehad; jammer genoeg niet over Sebastiaan Castellio, ook een hervormer, maar in conflict gekomen met Calvijn betreffende de brandstapel van Michael Servet. *“Het doden van een mens is niet het verdedigen van een doctrine, het is het doden van een mens!”* Hoeveel bloedige gebeurtenissen hadden vermeden kunnen worden met ook maar een lichte twijfel... *“De christenen evenals de niet-gelovigen hadden door de eeuwen heen nooit zoveel mensen gedood als zij hadden mogen twijfelen”*, schrijft Castellio. Een van zijn boeken draagt een prachtige titel: *“De kunst van het twijfelen”* (éd. Meinema). Deze minder bekende hervormer ziet het twijfelen als een vaardigheid, een beroep, een echte kunst, een nieuwe methode om het over godsdienst te hebben. Veel vergissingen hadden voorkomen kunnen worden met iets minder zekerheid! Een beetje aan jezelf twijfelen. Niet afstand nemen van het geloof; wel het verschil leren tussen ‘overtuiging’ en ‘zekerheid’. Vaak is zekerheid exclusief, geeft ze geen plaats voor een andere overtuiging. Overtuiging laat wel plaats voor diversiteit, dialoog en tolerantie. *“Gebrek aan zekerheid maakt minder schade dan gebrek aan twijfel”* schrijft ergens Sebastiaan Castellio!

En dit is dan ook mijn conclusie.

Het vierde deel is pastoraal van toon, een aanbeveling de twijfel te integreren in het geloofsleven en in het geloofs-denken! Ik schrijf hier geen geloofsbelijdenis, wel bijna een ‘twijfelbeleidenis’... met een korte *ei*, alsof het een beleidsplan zou kunnen zijn. Een ‘twijfelbeleidenis’ die leidt naar respect voor diversiteit, interreligieuze dialoog en tolerantie – die in onze dagen zo nodig zijn. Door te kunnen en mogen twijfelen creëer je een opening naar de ander, een ruimte voor luisteren, proberen te begrijpen en acceptatie. Samen op weg gaan, zoals op die tekening uit het jaar 1307 op de omslag van het boek: *“Het visioen van Jesaja”* waar Jesaja, de Joodse profeet, Jezus op een ezel en Mohammed op een kameel samen naar hem toe ziet komen. Nogmaals: het gaat niet om de ondermijning van het geloof, nog minder om atheïsme. Het gaat om de ‘gezonde’ twijfel ten dienste van het geloof, als voorwaarde en modaliteit van het geloof. De twijfel als vierde theologische deugd...

Ds. Roger Dewandeler